

ШТА ЈЕ У НЕРАСПАКОВАНОМ КОФЕРУ? ИЛИ „НЕ ПРУЖАЈТЕ ОГЛЕДАЛО ПИСЦИМА“

(Неда Валчић Лазовић: *Све шћо (не) кажем, ѿиђешно је, Службени гласник, Београд, 2011*)

Мало данашњих читалаца прича о књигама; још је мањи број оних за које се мисли да меродавно пишу (причају) о прочитаном.¹ Ипак, на том двогласју писац–читалац почива читава (књижевна) индустрија – школска лектира, студије, наука о књижевности, сајмови, књижевне награде... Између писаца и читалаца нема ничега осим књига и, наравно, (раздвојених) живота. Будући да пишем о писцима из 19, а живим у 21. веку, нисам ни на који начин у могућности да интервјуишем (своје) писце, да „заобиђем“, искористим књигу и преко ње (а све због ње) стигнем и до њих. Наше временске статистике се не подударaju и, мада су ми неки ближи од суседа, не могу им рећи чак ни *добро јуђиро*. Ништа ме, ипак, не обавезује да о тим намерама причам, поготово пишем. Чињеница остаје – читаоци се ретко кад оглашавају. Читају у тишини и... враћају књигу у тишину.

Двосмислени наслов књиге интервјуа Неде Валчић Лазовић, *Све шћо (не) кажем, ѿиђешно је*, преузет је из разговора са Хандкеом: „Знате, на немачком постоји изрека: Што год да урадим, погрешићу. Тако и ја. Све што кажем, погрешно је. И све што не кажем, погрешно је.“ Ова песимистичка језичко-онтолошка алтернација (рећи : не рећи, бити : не бити) наметнула ми се као мантра, као ужасна игра наших различитих (не) остварених идентитета и зато сам одлучила да ипак нешто кажем/напишем о... већ на почетку не знам о коме или о чему – о интервјуисаним писцима? О написаној књизи? О ненаписаној а најављеној књизи? О Неде Валчић Лазовић? О себи? Заправо, овај текст је писан у сусрет другој књизи (оној која је још увек остала у нераспакованом коферу), као претходница, као питања која се у уму постављају живим писцима пре него што се микрофон стави пред њих, а празан папир пред себе.

Књига је настала на основу телевизијске серије *Савремени свејшски ѿисци* започете 1996, из ауторкине „глади за разговором“ и из отпора набујалој порнографизацији медија. Уз књигу је приложен и CD – као њен звучни и визуелни двојник. У њој је, кроз дијалог са Другима, разоткривено и једно скривено аутобиографско и/или читалачко ја: „На крају, схватићу да ни мени огледала нису страна и почећу да препознајем себе у својим питањима.“ Ауторка, дијалог са петнаест писаца, књижевника и филозофа, шири према имагинарном трећем, према нама, желећи да подели искуство тих сусрета,

¹ Колико је нечујније (упркос новим медијима) данашње читање од оног из 18. века, када је не причати о прочитаном значило исто што и оставити књигу непрочитаном!

свесна да ће све што (не) каже, бити погрешно. Интуиција и рацио не само да су, како она тврди, присутни у одабиру интервјуисаних аутора који су ушли у прву књигу интервјуа, већ су присутни и у самим питањима – у парадоксу рационалног кормиларења (у сигурном вођењу дијалога) и интуитивног препуштања низ матицу приче другог.

На почетку сваког дијалога Неда Валчић Лазовић прави рам-причу, пише о тешкоћама су-сретаја, поставља невидљиву трећу столицу и за нас који смо с друге стране текста, с друге стране сусрета:

„Париз је блокиран првوماјским парадама. Коначно, стижемо испред црне капије, одмах поред месаре, следећи Пенаково упутство“ (...)

„Прозор радне собе турског писца Орхана Памука гледа на Босфор, природну границу између Европе и Азије, која је, дословно и метафорички, видна“ (...)

„Почетак маја 2002. Calle de flora у срцу Мадрида, четвороспратна раскошна зграда. На улазној капији, као и на лифту, његови иницијали. Марио Варгас Љоса дочекује ме у пентхаусу који обухвата цео Мадрид“ (...)

„Госпођо, не могу да прихватим овај интервју, не знам ко вам је и шта обећао у моје име, не желим никакве додатне обавезе.

- Али, господине Роб Грије, овај интервју званично је заказан пре два месеца“ (...)

„Идемо! Фредерик [ауторка се обраћа Бегбедеу, *ѝрим. Д. В.*], не морате да се окрећете баш за сваком девојком!

- Али Београђанке су тако лепе.“ (...)

„Писала сам му седам година. Тачније његовом француском издавачу (...) Онда је у октобру 2008. објављена вест да је Жан-Мари Гистав Ле Клезио добио Нобелову награду за књижевност. 'Сад више не вреди да пишем', рекла сам. И, наравно, писала сам...“

Све што (не) кажем, ѝоѝрешно је јесте антологија сусрета са писцима – духовни пртљаг који ауторка распакива пред читаоцима по повратку са својих путовања. Из књиге-кофера излећу најјачи утисци: „Црвени шал Алена Роб-Гријеа, отмена уздржаност Ж. М. Г. Ле Клезиоа, заразни смех Мишела Онфреа, сензибилност Петера Хандкеа, праскави шарм Фредерика Бегбедеа, „урнебесно трагични“ јунаци Душана Ковачевића, непредвидивост Патрика Бесона, трчање по киши Данијела Пенака, потмули немир Орхана Памука, господство Слободана Селенића, екстравагантна лепота Амели Нотомб, барокни обрти у ритму луле Милорада Павића, одмерена реченица Хорхеа Семпруна, јужњачки темперамент Марија Варгас Љосе, разбарушена машта Жана Бодријара“... Ма какве биле тешкоће сусрета – упорна одбијања збој... промена локације збој... прекиди током снимања збој... – interview must go on! Из предворја приче – улазимо у причу, из рама у слику. У сусрету са непознатим (па ни са познатима) није лако држати причу под контролом: усмерити оног који говори да говори о ономе што га питате. То није лако ни у свакодневној комуникацији, а поготово не када је енергија саговорникове речи огромна, када сте ви непознати, а он познат, када је његова реч унапред испред вас. Разлику треба смањити – за почетак знати језик саговорника, онда прочитати његове књиге, сусрести се са виртуелним аутором, савладати све физичке препреке које претходе правом сусрету, напослетку стати пред њега са спремљеним питањима

и упустити се у авантуру разговора, пажљиво, врло пажљиво слушати, од неких питања одустати, нека упорно наметати.

Ауторка удружује интервјуе у тематске целине дајући им поетичне наслове: „Тамо где се Сава и Дунав састају“ посвећен је Слободану Селенићу, Патрику Бесону и Петеру Хандкеу. Други наслов, коме је кумовао Данијел Пенак, „Све је дозвољено пошто је све могуће“, поред Пенака у средиште ставља писце који литераризују своје читаоце (Милорад Павић), чији јунаци живе у вечитом детињству (Амели Нотомб), за које је машта попут сата којег писци навијају (Орхан Памук). Трећа целина посвећена је Жану Бодријару, његовом тумачењу свакодневице обележене „духом тероризма“, медијском естетизацијом баналности, симулацијама. Посебну групу чине писци који су осетили и/или литераризовали „ожиљке диктатуре“ – писци „гневних књига“, „одболованих прича“, који су у великим диктатурама препознали и „терор малог човека“ и парадоксалну исплативост смрти (Душан Ковачевић), који пишу да би се „осветили стварности“, „изоштрили своју осећајност“ и нашли прибежиште против патње (Марио Варгас Љоса) или да би се ослободили политике (Хорхе Семпрун). Наслов *Нова аутобиографија* обједињује писце које прати њихова негативна слика (Ален Роб-Грије), који су бунтовници без илузија (Фредерик Бегбеде), којима није свет Бог, али јесте туђи живот (Мишел Онфре), који осећају глад за слободом (Ж. М. Г. Ле Клезио). Иако су сва питања саображена саговорницима и у средиште постављено њихово врло разнолико дело, постоји неколико питања која су понављају попут лајтмотива. Једно се односи на детињство, друго гласи: *зашто њишеће*.

Издвајамо оне приче које руше мит о срећном детињству – импресивним сликама детињства, (суицидности, алкохолизма, избегавања хране) код А. Нотомб, (напуштеност, одрастање у сиротишту уз свештеничко лицемерје) код М. Онфреа, придружујемо још једно горко одрастање. Читалац је поље на којем се укрштају најразличитија дела, бескрајно поље непредвидивих асоцијација. Стога у то отворено поље ваља убацити писца којег ауторка није интервјуисала – Мирка Ковача. Пре него што ће написати *Враћа од утробе*, он у једном записаном интервјуу каже:

„Роман ће се звати *Враћа од утробе*. Посвећен је мајци. Мото му је из књиге о Јову: 'Што ми није затворила врата од утробе и није сакрила муку од мојих очију.' То је идеја књиге. Покушаћу 'изазвати' у себи сав онај смрад који сам удахнуо као дете, оних послератних година. У књигу ћу метнути све чега се сетим. И много ћу радити на стилу. Стил ме све више окупира као перверзија.“

После овог одговора-уљеза о енергији писања концентрисаној у „смраду“ детињства, и нашег асоцијативног дописивања текста, враћамо се другом питању *шћа је њисање*, и малом каталогу одговора које смо издвојили (прагматична страна каталога је што вам омогућава да готово насумично било којим цитатом започнете неку своју причу о књижевности а да не промашите тему):

„Писање је настављање детињства другим средствима“ – Амели Нотомб.

„Књижевност је пре свега потрага за истином, и ако је то могуће, потрага за лепотом. Али, ако може да послужи и за освету, тим боље“ – Фредерик Бегбеде.

„Проститутке имају исто занимање као и уметници. Оне се обнажују – и уметник се обнажује“ – П. Бесон.

„Они (писци) су добоши који одзвањају. Само то раде. Ударају у добош често само зато да би се чуо њихов лични, унутрашњи проблем, а не проблем заједнице“ – Ле Клезиво.

„Смисао књижевности јесте да осети дете напуштено у свету“ – П. Хандке.

Ауторка на маргинама понавља одређене реченице из одговора писаца које, одвојено читане, јесу нека врста њихове кондензоване биографије. Издвајамо сентенце које се односе на Слободана Селенића: „Уврежило се мишљење да човек рођен у Београду нема завичај“, „болесни су победили, барем ја мислим“, „за мене је истина да истине нема“, „срећан човек није књижевно ‘фотогеничан’, „међуигра докумената и фикције користи једноме и другоме“. Овакве синтагме могу бити прави литерарни стимуланси, подсетници за нешто за шта ћу, само у овом виртуелном разговору, смислити реч – биопоетика.² Можда јој могу наћи и филозофско оправдање у одговору који је на питање Наде Валчић Лазовић: „Зашто сматрате да, рецимо ја, као читалац, треба да познајем Вашу биографију да бих схватила Ваше књиге“, дао Мишел Онфре: „Зато што се све везује за реалност. Зато што филозофија умире ако се откачи од стварности. Не занима ме филозофија као гето.“ Или: у Ле Клезиовом схватању књижевности: „Књижевност је пишево трагање за самим собом. Не видим шта би писац могао да тражи у туђе име. Било би претенциозно да говорите у име свих.“

Питамо се постоји ли неко заједничко „биопоетичко“ упориште писаца. Бесон их дели на параноике и шизофреничаре; срећнијим сматра оне, који су попут њега, шизофреничари. Независно од њега, истој групи се придружује и Љоса. Сваког од њих, Бесон би додао, попут проститутки, обележава *екстремно искуство свећа*.

Писање је и ванвременски дијалог са другим ауторима – *еротичан сугар прича*. У једном таквом судару Мишел Онфре алтернира идеју Достојевског: Ако Бог не постоји, онда је све дозвољено (дубљим спуштањем читалачке сонде стижемо до библијског цитата: „Све ми је дозвољено, али ми није све на корист; све ми је дозвољено, али не дам да ишта овлада мноме“) у: Ако Бог постоји, онда је све дозвољено. „Еротичан“ судар прича другачији је код Хандкеа који (између осталих) виртуелну енергију сопственог писања препознаје у Андрићевом делу: „Андрић је песимиста. Али, његов песимизам прочишћава. И мене прочишћава. Када бих ја био песимиста, волео бих да имам страст коју је имао Иво Андрић, страст да прикажем зло истинитим и опипљивим. Да бих га променио...“

Да не би у нашем читању књиге интервјуа одговори однели превагу над питањима, и да не бисмо заборавили на аутора, на крају се опредељујемо да своју анализу питања преточимо у сама питања – у виртуелни дијалог који водимо са ауторком док она, по повратку са својих путовања, ставља свој духовни пртљаг пред нас – један кофер распакује, али други оставља затворен. Наше читање/писање завршавамо имагинарним интервјуом са Недом Валчић Лазовић:

- Ако је језик попут куће, како је бити језички номад, ићи из једног језика у други, из другог у трећи? Где је номадов мир?

² Реч смо измислили по аналогији са речју геопетика – комбинујући две речи: биографија и поетика.

- Постоје ли питања која сте желели, а нисте поставили? Како она гласе? (У теоријским текстовима о новинарским жанровима – ово питање се не сматра професионалним,³ али ја нисам професионални новинар па га могу поставити).

- У интервјуу са Милорадом Павићем постављате питање: „Да ли начин писања условљава начин читања?“ Моје питање гласи: Како начин на који постављате питање открива начин на који читате?

- За непуних сат времена разговора с другим, готово да додирнете његову „кућу“, његово биће. Како изгледа „излазак“ из туђе куће, на улицу?

- Када причу о другом пробијате причом о себи (о свету коме ви припадате)? Зашто сте помињали бомбардовање Србије, или Голи оток у разговору са Ле Клезиом?

- Заправо, ви колико се састајете, непрестано се и растајете. Јесу ли за вас разговори мостови или „изгубљени рајеви“ или нешто што нисам навела као алтернацију?

- Петнаест писаца, књижевника, филозофа – различити темпераменти, различите географије, различите идеологије... Ипак, за мене је било необично откриће парадокса – бескрајна разноликост, у суштини, истог света оних који измишљају приче. Разговор једних је бука и бес, разговор других је страх и дрхтање, и првих и других глас преосетљивих, неретко егоцентричних људи. Шта бисте ви препознали као најмањи заједнички садржалац свих интервјуа које сте водили са људима од пера?

- За српску (особито) телевизијску публику разговори са светским писцима, с обзиром на уобичајени телевизијски репертоар, врло су инцидентни. Да ли они заправо појачавају јаз тамо где желите да се он смањи?

- У једном интервјуу вођеном давне 1972. године (интервјуер Исак Црногорски), Мирко Ковач каже: „Дакле, фаму о књижевницима треба разбити. Једном за свагда објавити да то нису паметне главе, никакве вође. Књижевници су кретени који се играју свог постојања. Треба бити против књижевника-главешина, књижевника-дипломата, књижевника-мудраца. Треба поштовати књижевнике глупаке, књижевнике-педере, књижевнике без друштвеног угледа и положаја. Онда ће тек све бити у реду. Против књижевних делегација, против књижевних конгреса, против књижевника с ордењем. За књижевне осамљенике, за књижевнике поносне на своје проклетство.“ Нисте ли и ви допринели митологизацији писаца?

- Откривање личне рањивости је ипак било контролисано. Ви нисте инсистирали, а писци нас (бар мене) нису заварали раз-откривањем. Док читамо Љосу који демаскира „људе који профитирају од диктатуре, који згрћу огромне паре и који постају циници да би се заштитили од различитих врста гриже савести“, питамо се није ли цинизам постао (лажни) алиби добро ситуираних писаца (о заслугама овде није реч него о лицемерју, можда? или шизофренији? или естетском субверзивном двојнику? или свему помало).

³ Дубравка Валић Недељковић наводи „питања која није препоручљиво постављати“: „Реците нам нешто о себи?“, „И на крају, ако вас нешто нисмо питали, а ви бисте желели да кажете, сада имате прилику“, „Ја вас не бих питао/ла али јавност се занима, па бисмо зато желели да нам нешто кажете ипак и о тој афери“, „Док смо се договарали за овај интервју, рекли сте ми па сад то објасните и нашем аудиторијуму.“ Новинарски жанрови, <http://novinarska-skola.org.rs>, 21. 5. 2014.

- Како сте себе видели у очима интервјуисаних писаца? Симптоматичне су ми биле поједине реакције на ваше нотирање наше стварности. Бомбардована Србија је за Бегбедеа који живи/описује „цивилизацију задовољства и жудње, било за сексом или дрогом“ простор знатижеље! (Бегбеде: „Зато сам и желео да дођем овамо да видим земљу која је преживела хаос, да видим да ли људи живе и даље. Да ли су безнадежни, уплашени дрогирани.“) Семпрун није сигуран да се демократија учи помоћу бомби, али, ауторки, за коју је бомбардовање Србије „демонстрација оружане моћи половине планете“, поручује: „Не заборавите да разговарате са Шпанцем који је био сведок пропадања демократског система у Шпанији због неинтервенције. Није било бомби.“

- У многобројним интервјуима писци су откривали своје жељене, још увек ненаписане књиге – Селенић књигу о старењу, Бесон – есеј *Нежност чуговишће*, Павић пише „из дана у дан све мање сам писац својих књига, а све више писац будућих, које можда никада нећу написати“. И ви најављујете другу књигу – духовни пртљаг који стоји у нераспакованом коферу. Знате ли њен наслов? Када ћете објавити наставак – онај који сте нагостили и у којем ће (можда) бити разговори са Јулијом Кристевом, Гинтером Грасом, Људмилом Улицком, Ћерђом Конрадом или Едгаром Мореном, Светланом Велмар Јанковић, Љубомиром Симовићем, Давидом Албахаријем... можда по сећању реконструисан несачуван разговор са Бродским који је давне 1988. пробудио вашу глад за интервјуима.

Виртуелни дијалог завршавам парафразирајући Пенака. У очекивању друге књиге интервјуа, уместо: „Имајте милости према писцима (...) Немојте им пружати огледало“ исписујем: Немајте милости према писцима (...) Пружите им огледало!